

УДК 37.0:069.015(477.61)»1925–1930»

М.О. ПРИНЬ

Педагогічний музей Луганського інституту народної освіти (1925–1930 роки)

Стаття присвячена дослідженню історії створення та діяльності педагогічного музею при Луганському інституті народної освіти. У ній висвітлено передумови створення, охарактеризовано основні заходи та напрями практичної діяльності музею. Акцентовано увагу на діяльності завідувача педагогічним музеєм Ф.А. Бельського.

Ключові слова: педагогічний музей, експонати, фондова робота, експозиція, інститут народної освіти, Луганськ, Ф.А. Бельський, С.Г. Грушевський.

Історія створення педагогічних музеїв сягає середини XIX ст. Дореволюційні традиції залучення музеїв до системи освіти підтримувалися й за радянських часів, а ідея використання музеїв з освітянською метою отримала свій подальший розвиток у 1920–1930-х роках. На початку 1920-х років XX ст. в УСРР украї загострилася ситуація з ліквідацією неписьменності серед населення. Відчувався брак педагогічних кадрів, тому значущою подією стало відкриття в 1923 р. Луганського інституту народної освіти (ІНО) – першого вищого навчального закладу педагогічного профілю на теренах Луганщини та Донеччини. За короткий термін цей осередок освіти зміг стати науковим і освітянським центром для всієї Донецької губернії, зібравши у своїх стінах відомих діячів науки, культури, народної освіти: С.Г. Грушевського, Ф.А. Бельського, Є.А. Равич-Щербу, І.І. Ліщину-Мартиненка й інших.

Від початку існування Луганського ІНО керівництво вишу приділяло значну увагу створенню навчально-допоміжних структурних підрозділів у вигляді профільних лабораторій і кабінетів з метою поліпшення викладання навчальних дисциплін. Навіть за умов

обмеженого фінансування та відсутності наочних приладів були створені: бібліотека інституту, фізична, хімічна, біологічна, математична, педологічна лабораторії, кабінет краєзнавства, музейно-драматична студія, лабораторія суспільствознавства та майстерні [1]. Невдовзі даний навчальний заклад за рішенням президії Укрголовпрофосу НКО УСРР 13 лютого 1924 р. було переіменовано у Донецький ІНО в м. Луганську (далі – ДІНО) [2].

1920-ті роки ХХ ст., надто в період нової економічної політики, вирізнялися відносно вільною можливістю реалізації новаторських педагогічних ідей у культурно-освітній сфері та музейній роботі. Одним із таких яскравих новаторів на Луганщині став професор Ф.А. Бельський, який присвятив своє життя справі розвитку народної освіти та науково-педагогічної думки України, Росії, Білорусії, Узбекистану. Фома Антонович народився 31 жовтня 1890 р. в с. Тимковичі (сучасний Копильського району Мінської обл., Республіка Білорусь), закінчив зі срібною медаллю Слуцькую гімназію, потім – Київський університет Св. Володимира з дипломом I ступеня. Його наукові роботи були присвячені історії та методології педагогіки, створенню нових шкіл для обдарованих дітей, проблемам критеріїв оцінки знань учнів, а також проблемним питанням управління навчальними закладами, організації навчального процесу в середній і вищій школі. Ним написані десятки наукових робіт, зокрема: «Педагогика как наука», «Организация научной работы», «Изучение успехов учащихся по стандартизированным тестам», «Организация школ для одаренных детей», «Изучение способностей детей», «Великий русский педагог К.Д. Ушинский» тощо.

Ф.А. Бельський у 1925 р. ініціював створення в ДІНО педагогічного музею як бази для проведення науково-просвітницької роботи музею, розрахованого не стільки на педагога, скільки на учнів і студентів, де якому наочні навчальні посібники співіснували б з учнівськими роботами. Ця думка була активно підтримана проректором інституту С.Г. Грушевським і ставилася на обговорення факультетської комісії. Остання на своєму засіданні підтримала це рішення і створила соціальну комісію для розробки «Положення про педагогічний музей». До складу комісії ввійшли Ф.А. Бельський, А.В. Улановський, Є.А. Равич-Щерба. У жовтні 1925 р. це положення було обговорено й затверджено на засіданні факультетської комісії, а вже 30 листопада проф. Ф.А. Бельський був обраний на посаду завідувача новоствореним педагогічним музеєм [3].

Основними обов'язками завідувача стали: загальне керівництво роботою музею, складання календарного плану роботи, контроль за виконанням робіт, складання річних кошторисів, проведення наукових консультацій, лекцій, конференцій та триместрова й річна звітність. Окрім завідувача музею, основну поточну роботу виконували асистент і лаборант. Обов'язки цього останньо-

го містили в собі виконання завдань завідуючого, проведення екскурсій, креслення графіків, діаграм, портретів, видачу та облік книжок, облік відвідувачів, каталогізацію інвентарю й експонатів музею [4].

Педагогічний музей при ДІНО як навчально-допоміжна установа повинен був сприяти вивченню проблем педагогіки і циклу педагогічних дисциплін та сконцентрувати у своїх стінах навчальне устаткування, якого в новому інституті дуже бракувало. Для розміщення музею було відведена аудиторія № 21 на третьому поверсі головного корпусу (будинок Васнєва) площею 100 м², визначено персонал – завідувач, асистент і лаборант. І вже 8 грудня штат музею був укомплектований зі штатних працівників ДІНО [5].

Таблиця 1

Штатна чисельність працівників педагогічного музею ДІНО у 1925 р.

ПІБ	Освіта	Спеціалізація в ІНО	Посада
Бельський Фома Антонович (35 років)	вища, у 1913 р. закінчив історико- філологічний факуль- тет Київського університету Св. Володимира	професор 2-ї групи з педагогічного циклу	завід- увач
Рожновський Йосип Йосипович (48 років)	вища, у 1904 р. закін- чив Петербурзький археологічний інститут	викладач педаго- гічних дисциплін на робітничому факультеті	асис- тент
Красильников Федір Миколайович	середня спеціальна	викладач графічної майстерності	лабо- рант

З метою налагодження професійної роботи музею до місцевих працівників інституту Ф.А. Бельського та Ф.М. Красильникова приєднується досвідчений педагог Й.Й. Рожновський. Його було запрошено із Сумського педтехнікуму. На початку грудня 1925 р. він разом із дружиною та сином прибуває до м. Луганська. До слова, згодом, у 1927 р. Й.Й. Рожновський очолить новостворений педологічний кабінет ДІНО [6].

Як тільки штатний розпис музею заповнився, його співробітники почали збирання експонатів, їх систематизацію, інвентаризацію, складання діаграм, графіків. Невеликий колектив музею поринув у роботу з таким ентузіазмом, що знехтував двадцятиденними зимовими канікулами, що дало можливість підготувати й упорядкувати всі зібрані матеріали для експонування.

І, нарешті, 16 січня 1926 р. о 6 годині вечора педагогічний музей був урочисто відкритий. Для Луганська це було значною подією. На відкриття прийшли представники відділу народної освіти, професорсько-викладацького складу луганських вищих навчальних закладів, студентство, викладачі й учні місцевих трудових шкіл, представники комсомольських і піонерських організацій.

На початковий момент музей налічував понад 200 експонатів: педагогічні системи й портрети видатних педагогів, посібники з різних дисциплін (дошкільного, трудового, естетичного виховання, а також із методів навчання, історіографії освіти). До нього входила також музейна бібліотека.

Джерела формування колекції були різні – тут і матеріали з інших лабораторій ДІНО, і експонати шкільних виставок районів округи. Після відкриття роботи педагогічного музею активна робота з поповнення фондової й експозиційної колекції продовжувалася. Експонати надсилалися різними музеями, трудовими школами, а також виготовлялися безпосередньо співробітниками музею.

У своєму прагненні поповнювати колекції музей не обмежувався територією міста й округи: за короткий термін – декілька місяців – було отримано експонати від музеїв з-понад 100 міст СРСР. Зокрема, Семипалатинський музей надіслав «Отчет Семипалатинского отдела Русского географического общества с 1.10.1924 по 1.10.1925». Выпуск. 15», Сільськогосподарський та торговельно-промисловий музей м. Баку – свої колекції з шовківництва. Також надіслав матеріали для поповнення експонатів педагогічного музею ДІНО й Північнокавказький інститут краєзнавства, Сибірський відділ народної освіти надіслав книги.

У перші ж місяці свого існування педагогічний музей ДІНО розвинув бурхливу культурно-просвітницьку роботу. Регулярно надавалися педагогічні консультації, пов'язані, головним чином, з питаннями визначення обдарованості й обліком успішності учнів. Музей відразу став осередком педагогічних знань, таких необхідних в умовах боротьби за розповсюдження освіти та ліквідацію неписьменності серед усіх верств населення краю. Тільки за перші 2 місяці своєї діяльності він прийняв 1055 відвідувачів, організував 5 виставок педагогічної літератури.

При музеї було засновано інститут його почесних членів. Таке звання надавалося особам або установам, які зробили значний внесок в організацію музею та його роботу, або видатним діячам народної освіти, що надали послугу музею в тому чи іншому вигляді. Першими почесними членами були обрані Сергій Григорович Грушевський, Володимир Володимирович Галюн і Фома Антонович Бельський [7].

Упродовж наступного 1926–1927 навчального року музей проводив науково-педагогічну діяльність у напрямку поширення педагогічної думки серед студентства, учнів і вчителів трудових шкіл. Його відвідали представники різних освітніх установ і організацій, проводилися екскурсії для дітей дошкільного віку, школярів, червоноармійців, пояснення яким давав особисто сам завідуючий – професор Ф.А. Бельський. Під час відвідування музею, крім екскурсії, гостям надавалася можливість заміряти обсяг легенів за допомогою спірометрів і вагу на терезах. Такі обстеження й заміри параметрів тіла людини набули популярності, тому для розвитку цього напрямку роботи музею були вперше придбані додаткові наукові прилади – антропометр і динамометр Фербанкса (Fairbanks).

На початку 1927 р. педагогічному музею було відведено великий зал (аудиторія № 30) на другому поверсі головного будинку інституту загальною площею 235 м². Через брак вільних помешкань в інституті приміщення музею використовувалося також для розміщення археологічних експонатів археологічної секції «Наукове товариство на Донеччині».

Музейні фонди постійно поповнювалися новими експонатами, які надходили від підприємств і культосвітніх установ міста. Крім того, експонати виготовляли студенти рідного інституту, а також самі працівники музею. Накопичена фондова колекція дала змогу розподілити експонати за 19 тематичними відділами: 1) педагогічні системи та портрети видатних педагогів; 2) ноп в педагогіці; 3) ВИШ, педагогічний ВИШ, трудові школи; 4) помешкання шкіл, їх планування, обладнання; 5) наочні посібники з різних дисциплін; 6) шкільне законодавство; 7) дошкільне виховання; 8) комуністичний дитячий рух; 9) політична освіта; 10) трудове виховання; 11) естетичне виховання; 12) фізкультурно-естетичне виховання; 13) методи навчання; 14) педагогічні проблеми; 15) проблема вчителя; 16) історіографія ДНУ, музею, народної освіти в Луганській окрузі; 17) організація шкільних музеїв; 18) змичка педагогічних ВИШ'ів, педагогічних музеїв УСРР, СРСР; 19) Varia [8].

До основних напрямків роботи музею слід віднести систематичне проведення екскурсій, лекцій, поповнення експозиції експонатами від трудшкіл м. Луганська та Луганської округи, каталогізацію музейного майна, складання рекомендованих списків літератури з педагогічних питань, популяризацію педагогічного тестування, проведення педагогічних конференцій з питань використання нових методів роботи в освітніх установах, нарад працівників освіти з висвітлення ролі педагогічного музею в процесі само- та перепідготовки вчителів, консультацій з питань теорії й практики соціального виховання.

Упродовж 1926–1927 навчального року музей відвідало 2695 осіб, з яких 409 були організовані в 10 екскурсій. А загалом з часу відкриття налічувало-

ся вже 4600 відвідувачів [9]. На 1 червня 1927 р. штатна чисельність працівників музею зменшилася й складала тільки 2 одиниці – завідувач Ф.А. Бельський і лаборант Ф.М. Красильников. Однак, плідна навчально-просвітницька діяльність музею з 1925 до 1927 р. давала змогу керівництву ДІНО планувати підвищення статусу музею з інститутського до окружного.

1928-й – третій рік діяльності педагогічного музею – співпав зі святкуванням десятої річниці Жовтневої революції. Одним із урочистих заходів з нагоди свята була виставка експонатів педагогічного музею ДІНО, трудових шкіл і установ соціального виховання. Слід зазначити, що виставлені освітніми установами експонати після закриття виставки поповнили фондову колекцію педагогічного музею.

Музей продовжував розвивався. До вже існуючих відділів додався куточок «Наука й наукові працівники СРСР», збільшувалася кількість портретів видатних педагогів, були накреслені схеми «Конструктивне виховання за Фер'єром», «Психограма особи дитини за Декролі», намальована копія картини за малюнком Рибалова «Возвращение из школы», фігури для 6-, 7-, 8-річних дітей за педагогічними тестами Біне-Сімона, зібрано декілька комплектів тестів за дисциплінами педагогічного циклу.

Протягом 1927–1928 навчального року завідувач педагогічного музею Ф.А. Бельський прочитав низку лекцій, які охоплювали широке коло питань з педагогіки – від її історії до застосування надбань на практиці, від дошкільного виховання до екстернату вишів. Приміром, у жовтні 1927 р. була прочитана лекція для 4-ї групи 4-ї трудової школи на тему «Як можна виміряти обдарованість за тестами Біне-Сімона», в листопаді – для робітників місцевих заводів на тему «Як вчать діти місцевих трудових шкіл за комплексами», для учнів – «Які педагоги від стародавніх часів аж до теперішнього часу працювали над найкращими методами навчання», у квітні 1928 р. – лекція для слухачів семінару дошкільного виховання «Фребелівські та Монтесорріянські приклади для роботи з дошкільнятами» тощо [10].

З моменту заснування педагогічного музею при ДІНО його керівник надавав серйозної уваги вивченню й використанню світового досвіду роботи педагогічних музеїв. Ще в 1925 році він подав заявку про наукове відрядження за кордон з метою ознайомлення з досвідом роботи педагогічних музеїв, що була підтримана керівництвом ДІНО перед НКО УСРР [11]. Архівні документи свідчать, що відрядження Ф.А Бельського все-таки відбулося, але за 4 роки і в межах СРСР. Наукове відрядження він здійснив з 23 березня до 15 травня 1929 р. Воно було надзвичайно насиченим, плідним і дуже інформативним. Протягом 53 днів Ф.А. Бельський вивчав новітні методи та досвід музейної педагогіки, викладан-

ня педагогічних дисциплін у найбільших вищих навчальних закладах Москви – в Академії комуністичного виховання ім. Н. Крупської, в II Московському державному університеті, в індустріально-педагогічному інституті ім. К. Лібкнехта; в Ленінграді – в педагогічному інституті ім. О. Герцена, в педагогічному технікумі ім. М. Некрасова. З цією ж метою він провів значну роботу і в науково-дослідницькому інституті педагогіки при II Московському державному університеті та в Інституті наукової педагогіки в Ленінграді. Доповідь Ф.А. Бельського з таких актуальних питань, як суспільно-політичне виховання, облік успішності, політехнічне виховання, яку він виголосив на засіданні педагогічної комісії викликав неабиякий інтерес з боку викладацького складу ДІНО [12].

З нагоди святкування 5-річного ювілею ІНО в Луганську була проведена нарада представників освітніх установ Донбасу, на якій ухвалено резолюцію про організацію науково-дослідницьких установ при ДІНО: філії Всеукраїнського науково-дослідного інституту педагогіки, філії Науково-дослідної кафедри історії української культури ім. академіка Д.І. Багалія та біологічної станції. Педагогічний музей та педологічно-рефлексологічна лабораторія ДІНО підлягали реорганізації, а на їх науковій базі планувалося створення філії Всеукраїнського науково-дослідного інституту педагогіки [13].

У середині 1929 р. відбулася зміна керівництва ДІНО, а в професора Ф.А. Бельського визрів особистий конфлікт з новим ректором В. Воробйовим. Ось як сам професор охарактеризував цю ситуацію: «Я попав в оточення, з якого хочу вирватись» [14]. Тому, не зустрівши підтримки серед членів правління ДІНО та секції наукових співробітників профспілки РОБОС, Фома Антонович зі своєю дружиною подали прохання до НКО УСРР про переведення до іншого вищого навчального закладу. Прохання було задоволено. Їх перевели з 1 вересня 1929 р. до Херсонського інституту народної освіти [15].

Нечисленні вцілілі архівні матеріали свідчать, що педагогічний музей існував у складі науково-допоміжних структур інституту й у 1930 р. – виділялися кошти на утримання, ремонт помешкання, закупівлю експонатів й обладнання.

Повсякденна діяльність працівників педагогічного музею була скерована на надання студентам луганських вишів, працівникам освіти, учням місцевих шкіл, інтернатів максимальної можливості ознайомитися з найкращими матеріалами, що сприяли вдосконаленню справи вивчення педагогічної історії, теорії та практики на основі досягнень світової педагогічної думки того часу. А невтомна праця професора Ф.А. Бельського на педагогічній ниві торувала шлях розвитку педагогічного музейництва на сході країни.

Таким чином, педагогічний музей при ДІНО в 1920-х роках відіграв значну роль в історії становлення системи освіти на території Донбасу, виконую-

чи свої три основні функції: наукову, навчальну та просвітницьку. Працівники музею за короткий час сформували достатню колекцію експонатів, які допомагали майбутнім учителям отримувати необхідні професійні навички, котрі, в свою чергу, сприяли реалізації навчальних програм і використанню сучасних педагогічних методик під час ліквідації неписьменності у Донбасі.

Джерела та література

1. 1. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО), ф. Р-416, оп. 1, спр. 11, арк. 294.
2. 2. Там само, спр. 12, арк. 294, арк. 21.
3. 3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.Р-166, оп. 6, спр. 4612., арк. 1-2.
4. 4. ДАЛО, ф. Р-416, оп. 1, спр. 92, арк. 61.
5. 5. ЦДАВО України, ф.Р-166, оп. 6, спр. 4612, арк. 4.
6. 6. ДАЛО, ф. Р-416, оп. 1, спр. 36, арк. 78.
7. 7. ЦДАВО України, ф.Р-166, оп. 6, спр. 4612, арк. 10.
8. 8. ДАЛО, ф. Р-416, оп. 1, спр. 92, арк. 17.
9. 9. Там само, арк. 22.
10. 10. ДАЛО, ф. Р-416, оп. 1, спр. 96, арк. 12, 14.
11. 11. Там само, спр. 11, арк. 218.
12. 12. Там само, спр. 96, арк. 16–16 зв.
13. 13. Там само, спр. 49, арк. 33.
14. 14. ДАЛО, ф. Р-689, оп. 1, спр. 6, арк. 34.
15. 15. Там само, арк. 60.

Прень М.О. Педагогический музей Луганского института народного образования (1925–1930 гг.)

Статья посвящена исследованию истории создания и деятельности педагогического музея при Луганском институте народного образования. В ней отражены предпосылки создания, охарактеризованы основные мероприятия и направления практической деятельности музея. Внимание акцентировано на деятельности заведующего педагогическим музеем Ф.А. Бельского.

Ключевые слова: педагогический музей, экспонаты, фондовая работа, экспозиция, институт народного образования, Луганск, Ф.А. Бельский, С.Г. Грушевский.

Prun M.O. Pedagogical museum of the folk education Lugansk institute (1925–1930)

The article is devoted to the research of creation history and activity of the pedagogical museum at the Lugansk folk education institute. Pre-conditions of creation are reflected in it, basic measures and directions of museum's practical activity are described. Attention is accented on the activity of the pedagogical museum's manager the of F.A.Belsky.

Key words: pedagogical museum, exhibits, fund work, display, folk education institute, Lugansk, F.A.Belsky, S.G. Grushevsky.

Дата подання до друку: 18.01.2012 р.